

Lektio

Pertti Vehkalahti

Julkinen keskustelu ydinvoimalasta

Mistä sähkö tulee?

Minne sähkö menee?

Miten näistä yhteiskuntaa liikuttavista kysymyksistä puhutaan julkisuudessa, jossa eri tahojen edut ja poliittiset kannat kohtaavat?

Tässä on kolme perustavaa kysymystä, joita väitöskirjani käsittelee. Rajaan huomion työssäni yhteen sähköön tuotannon muotoon: ydinvoimaan. Keskityn yksittäiseen hankkeeseen, Fennovoiman rakenteilla olevaan ydinvoimalaan ja siitä käytyyn julkiseen keskusteluun. Kyseessä on journalistiikan väitöskirja ja tutkittava aineisto on poimittu kolmesta sanomalehdestä, eli Helsingin Sanomista, Kalevasta ja Raahen Seudusta. Millä tavalla näissä lehdissä käytiin julkista keskustelua Fennovoimasta vuosien 2007 ja 2013 välillä?

Ketkä pääsivät ydinvoimalan tarpeesta puhumaan? Millaisista aiheista he halusivat puhua? Millaisia argumentteja käytettiin? Entä kuinka toisten argumentteja kiistettiin tai kokonaan ohitettiin? Löytyikö sellaisia ryhmiä tai esiintymisen tapoja, jotka eivät lainkaan kukoista julkisuudessa?

Palataan siihen, mistä sähkö tulee. Sähköä tuotetaan voimalaitoksissa esimerkiksi polttamalla hiiltä, kaasua, öljyä tai vesi-, tuuli- tai aurinkovoimalla, ja ydinvoimalla. Kaikilla tuotantotavoilla on omat hyvät ja huonot puolensa. Sähköä tulee läheltä, mutta sitä voidaan siirtää myös kaukaa, muista maista. Esimerkiksi Suomella on siirtoyhteyksiä Pohjoismaiden, Baltian maiden ja Venäjän kanssa. Sähköä siirretään sieltä missä se on halpaa sinne missä sille on kysyntää.

Minne sähkö menee? Varsinkin teollisuuden mutta myös julkisen sektorin, elinkeinoelämän ja kotitalouksien kulutukseen. Tavalliselle ihmiselle sähkö tarkoittaa lämpöä, valoa ja toimivia kodinkoneita. Kerrostalon asukas ei välttämättä ajattele sähköön kulutustaan lainkaan. Korkeintaan huippujen aikana, jouluna ja talvipakkasilla, saattaa joku kinkun paisto tai lauantaisauna nousta puheenaiheeksi.

Teollisuus sen sijaan elää sähköntarpeensa kanssa kouriintuntuvammin. Kulutus on suurta ja sähköön hinta saattaa heitellä voimakkaasti.

Tämän takia teollisuutta kiinnostaa ydinvoima.

Ydinvoimaa pidetään vakaana, koska sillä tehdyn sähkön määrä ei riipu siitä, saataako vai paistaako. Lisäksi ydinvoimalla tuotetaan suuria määriä sähköä, eli yritykset eivät joudu käymään nappikauppaa. Se on myös pitkään koettu teknisesti vaativimmaksi tuotantotavaksi. Se on esiintynyt eräänlaisena teknisen kehityksen kärkenä. 90-luvulta alkaen ydinvoima on alkanut kiinnostaa yrityksiä ja päättäjiä myös ilmastosyistä.

Kun uuden ydinvoimalan rakentamisesta aletaan puhua, se tehdään aina jonkinlaisessa asiayhteydessä, kontekstissa. Yksi konteksti on tämä kuvattu sähköntuotanto ja kulutus.

On myös monia muita konteksteja, joita voidaan luetella, kuten olen tehnyt väitöskirjan johdannon alussa: esimerkiksi työllisyys, alueellinen päätöksenteko ja turvallisuus. Voi kysyä, mihin yhteiskunnan alaan ydinvoimalan rakentaminen *ei* liittyisi. Ydinvoiman rakentamisessa osallisilla on paljon pelissä. Siinä tehdyt päätökset muokkaavat yhteiskuntaa laajasti ja pitkälle tulevaisuuteen.

Päätökset voimalaitosten rakentamisesta liittyvät laajempiin käsityksiin siitä, minkälaista yhteiskuntaa ollaan rakentamassa, millaista tulevaisuutta tekemässä. Rakentaminen sijoittuu siis aina laajemman yhteiskunta- ja energiapoliittisen harkinnan piiriin ja politiikan verkostoihin.

Kaksi esimerkkiä valaiskoon tällaisia suhdanteita.

Voimalaitosaluetoimikunnan mietintö vuodelta 1974 piti selvänä, että sähkön tarve kasvaa kiivaasti, ja että meidän aikanamme, 2000-luvulla, sähköä kuluisi vuosittain noin 200 terawattituntia. Ennuste ei ihan pitänyt, sillä viime vuonna kulutimme 85 terawattituntia. 70-luvulla myös oletettiin, että tarvittu sähkö tuotettaisiin kotimaisilla suurvoimaloilla, joista pääosa ydinvoimaloita.

Mietinnössä parinkymmenen suurvoimalan listalla ovat tietysti meille tutut ydinvoimapaikat, Eurajoen Olkiluoto sekä Loviisan Hästholmen. Mutta siellä on myös Inkoon Koppärnäs, Paraisten Lemlahti, Haukiputaan Virpiniemi. Siellä on tutkimastani Fennovoiman hankkeesta tuttuja kuntanimiä kuten Simo, Pyhäjoki ja Ruotsinpyhtää. Ja myös Niihama Tampereella.

Mietinnössä jo todettiin, että kaikki paikat eivät sovi ydinvoimalalle. Niihamasta sanottiin arvion jälkeen: ”Alue soveltuu tavanomaiselle voimalaitokselle. Mikäli Tampereen seudulle halutaan sijoittaa ydinvoimalaitos, on sille löydettävä Niihamaa parempi sijoituspaikka.”

Tällainen oli siis ajan henki 70-luvulla. Kun katsoo tuoreempaa energiaskenaariota vuodelta 2005, kulutusennusteet ovat paljon maltillisempia. Mutta edelleen sähkön kulutuksen nähdään koko ajan kasvavan.

Ja miksi ei nähtäisi. Tilastokeskuksen aikasarja vuodesta 1960 alkaen, kertoo että jokaisen vuoden sähkönkulutus Suomessa on ollut lähes aina edeltävää vuotta suurempi. Näin tullaan vuoteen 2007 asti, jolloin kulutus saavutti tähänastisen huippunsa, 90 terawattituntia. Samana vuonna Fennovoimaa valmistellut yhtiö sai alkunsa. Maailmantalouden rahoituskriisin ja lamaantumisen jälkeen Suomenkin kulutus putosi reippaasti. Viime vuodet sähkönkulutus on ollut maltillisempaa, ja tuoreimpia ennusteita on vastaavasti rukattu pienemmiksi.

Minkälaista yhteiskuntaa tällaiset sähkön kulutusennusteet sitten propagoivat?

70-luvun energiaskenaario perustui vahvasti teollistuneen Suomen ajatukseen, jossa metsäteollisuuden ja muun teollisuuden tarpeet sanelevat sähköntuotannon raamit. Ajatukset suurista yksiköistä, jatkuvasti kasvavasta kulutuksesta ja kotimaassa

tapahtuvasta sähköntuotannosta tähtäsivät siihen, ettei maan vaurastuminen jäisi ainakaan energiansaannista kiinni. Siinä heijastui myös ydinvoimaan liitetty teknologinen optimismi, joka ei ollut vielä horjunut kritiikin takia.

Tuoreimmissa ennusteissa näkyy erilainen yhteiskunta. Kulutuksen kasvukäyrä on ainakin hetkeksi taittunut. Ajatus keskitetystä tuotannosta ja suuriin yksikköihin turvaamisesta on alkanut horjua. Rinnalle on tullut ajatuksia siitä, että sähköä voidaan tuottaa hajautetusti, ja että sitä voidaan paitsi tuottaa, myös kuluttaa joustavasti, että sitä voidaan ostaa ja siirtää muualta. Sähkömarkkinoita on integroitu Pohjoismaihin ja laajempi Euroopan markkinoihin yhdentymisen hääly taustalla.

Uusien voimalaitosten rakentamiseen on tietysti myös paljon konkreettisempia syitä kuin ennusteet. Vanhat laitokset lähestyvät käyttöikänsä loppua. Ilmastopöytäkirjan takia joudutaan ajamaan alas fossiilipolttoaineilla tuotettu sähkö. Suuri Inkoon hiilivoimala on suljettu, Tampereen Naistenlahden toinen yksikkö on nyt reservikäytössä, kuten myös minulle tuttu Haapaveden turvevoimala.

Miten korvaava sähkö tuotetaan? Ydinvoimalla vai jollakin muulla? Suomessa on vielä valjastamatonta vesivoimaa, kuten erityislailla vahvasti suojeltu Ounasjoki Lapissa tai keskusteluun toistuvasti ponnahtavat Vuotoksen ja Kollajan suunnitelmat. Kokonaisuutta monimutkaistavat vielä uudet energiamuodot kuten tuuli- ja aurinkovoima.

Uuden ydinvoimalan rakentaminen sijoittuu siis monien eri suuntaan vetävien intressien kenttään. Sitä puolletaan ja vastustetaan. Fennovoiman puoltajat näkivät mahdollisuuden saada vakaata ja halpaa, kotimaassa tuotettua sähköä. Ydinvoiman vastustajat pitivät tehontarpeita liioitteluna ja muistuttivat muista sähkön tuotannon keinoista ja siitä, että ydinvoimaan liittyy tunnettuja riskejä, kuten ydinonnettomuuden uhka ja ongelmia säteilevän jätteen varastoinnissa.

Media on keskeinen ympäristö, jossa tällaista eri konteksteihin asettamista ja punnintaa eli julkista keskustelua käydään. Tässä tutkimuksessani olen tarkastellut sitä, millaista oli sanomalehtien välittämä julkinen keskustelu Fennovoimasta ensimmäisen kuuden ja puolen vuoden aikana.

Julkinen puhe ydinvoimalasta voidaan teoreettisesti pohjustaa ensinnäkin julkisuusteorian avulla. Sillä tarkoitan tässä pohdintoja, joiden taustalla on Jürgen Habermasin teoria modernin julkisuuden syntyisestä ja sen muutoksesta. Teoriaa on paljon käytetty journalismitutkimuksessa.

Tässä teoriassa on hyvää paitsi käsitys julkisuuden merkityksestä nykyaikaisessa yhteiskunnassa myös kytkös modernin kansalaisen muotoutumisprosessiin. Habermas perustelee monin tavoin ne ihanteet, joiden varassa nykyäänkin julkisuutta tuotetaan ja joiden kautta julkisuuteen osallistuminen ja siellä oman kantansa lausuminen nähdään perustavaksi hyväksi.

Teorian kriitikoiden kautta nostan esiin tämän ideaalin ongelmia. Otan avuksi myös tarkastelutavan, jossa julkista keskustelua ei mitailla rationaalisen keskustelun ihanteen avulla. Tällainen malli on julkisen oikeuttamisen teoria, joka lähtee pluralismista eli siitä, että on olemassa useita perustavia tapoja luoda oikeutusta omille näkökannoilleen.

Julkuusteoria vie ajatuksia siihen suuntaan, että laaja ja avoin keskustelu ydinvoimasta on päämäärä sinänsä. Että mielipiteet ja näkökannat kirkastuvat ja parane-

vat, kun niitä tarpeeksi julkisuudessa pallotellaan. Että asiasta voitaisiin kenties löytää jonkinlainen konsensus.

Tämän rinnalle voidaan tuoda politiikkaverkostojen teoria, jossa julkisuutta pidetään tavallaan muun toiminnan taustana tai oheistuotteena. Julkisuus saattaa olla toimijoille hyödyksi mutta se voi olla myös haitaksi. Riippuu toimijan statuksesta, näyttäytykö julkisuus hänelle jonkinlaisena pakkopullana tai ketterää toimintaa hidastavana kuormana, vai onko julkisuus sellainen kipeästi kaivattu resurssi, jonka avulla omaa asiaa voidaan edistää.

Politiikkaverkostojen teorian avulla julkisuus näyttäytyy eräänlaisena maastona tai toimintaympäristönä, jossa toisinaan kannattaa olla esillä ja toisinaan piilossa, toisinaan esittää joku asia itse ja joskus syöttää keskusteluun aineksia niin, että joku muu sanoisi saman asian omasta puolesta.

Verkostonäkökulma painottaa liittoutumista ja kontaktien hakemista päätöksenteon suhteissa. Hyödyllisiä suhteita pidetään yllä ja merkityksettömiä tai peräti epäilyttäviä vältetään. Tämä näkökulma osoittaa kohti sellaisia vuorovaikutuksen ja kommunikaation tapoja, jotka eivät välttämättä journalistisessa julkisuudessa näyttäyty. Poliitiikan todellisuutta valaisevana teoriana se kuitenkin kykenee nostamaan esille sellaista toimintaa, jonka lopputuotteena journalistinen julkisuuskin suurelta osin muovautuu.

Näiden kahden teoriaperinteen ristivalossa tulee näkyviin tutkimustehtäväni. Miltä näyttää Fennovoiman ydinvoimalasta käyty julkinen keskustelu, kun sitä tarkastellaan toisaalta julkisuusteorian ja toisaalta politiikkaverkostojen näkökulmista?

Jotta tällaiseen tehtävään voidaan ryhtyä, tarvitaan tietysti tutkimustietoa. Teoreettinen viitekehys ei yksin riitä. Tarvitaan myös empiiristä evidenssiä.

Oma tutkimusaineistoni on siis kerätty kolmesta lehdestä: Helsingin Sanomat, Kaleva ja Raahen Seutu. Olen tutkimuksessani seulonut tätä aineistoa eri osatutkimusten tarpeisiin, erilaisiksi otoksiksi. Työn jokaisessa artikkelissa on oma teemansa ja tarkasteluun valittu eri tutkimusmenetelmä eli sisällönanalyysi, kehysanalyysi tai diskurssi-analyysi. Tähän on ollut paitsi tutkimuskysymyksiin liittyvät syyntä mutta myös opinäytetyöhön liittyvä syy. Olen halunnut käyttää kolmea erilaista menetelmää, jotta voin johdannossa pohtia niiden välisiä yhtäläisyyksiä ja eroja ja toisaalta asemoida ne oppihistoriaan.

Työskentelin joitakin vuosia sitten ammattikoulun oppikirjojen parissa. Opin, että tekniikan alan opiskelijat tekevät harjoitustyönä jonkin itselle tarpeellisen työkalun – vaikka ruuvipuristimen – jonka voi sitten panna omaan työkalupakkiin. Tällaisen harjoituksen hyödyt ovat ilmeiset. Siinä voi saavuttaa ensinnäkin ammattiylpeyttä eli ymmärryksen siitä, että voi rakentaa itse omat työvälineensä. Toisaalta joutuu elämään niiden omien tuotostensa kanssa ja näkee joka päivä, minkä olisi voinut tehdä paremmin. Tällainen työkalupakin idea oli minullakin tässä taustalla.

Ensimmäinen näistä osatutkimuksista pohjautuu määrälliseen sisällönanalyysiin. Se valaisee aineiston pääpiirteet. Sen mukaan Fennovoima ja muut talouden toimijat saivat paljon tilaa lehdissä. Ydinvoimamyönteisten juttujen lisäksi ne esiintyivät usein asiaan neutraalisti suhtautuvissa jutuissa. Myös valtion ja kuntien edustajat esiintyivät paljon. Ydinvoimaa vastustavat järjestöt näkyivät alue- ja paikallislehdessä, mutta eivät niinkään valtakunnanjulkisuudessa. Niin sanottu energiaeliitti ei valtion edustajia lukuun ottamatta juuri esiintynyt. Helsingin Sanomat teki aiheesta tyypillisesti lyhyitä talousuutisia. Lähiseudun lehdet Kaleva ja Raahen Seutu käsittelivät ydinvoimalahan-

ketta paljon enemmän kuin Helsingin Sanomat. Ne tekivät paljon henkilöhaastatteluja ja reportaaseja.

Toinen ja kolmas osatutkimus tarttuivat käytettyihin argumentteihin. Kansainvälistikin voidaan nähdä kolme suurta teemaa.

- Ydinvoiman rakentamista voidaan perustella taloudellisen hyödyn kautta.
- Voidaan perustella ydinvoimaa ilmastosiylillä.
- Voidaan myös keskittyä energiansaannin vakauteen, mikä liittyy energiariippuvuuteen ja omavaraisuuden ajatukseen.

Tarkastelin artikkeleissa kahta viimeistä teemaa, eli ilmastomuutosta ja energiakytköstä Venäjään.

90-luvulta alkaen on ollut suosittua esittää ydinvoima ilmastosiyliden takia hyvänä ratkaisuna. Fennovoiman aloittamisen aikaan oli käynnissä 2000-luvun ilmastohype, kun globaali julkinen puhe ilmastomuutoksesta oli ryöpsähtänyt kovaan kasvuun. Tarkastelen toisessa osatutkimuksessa Fennovoima-keskustelua tässä kontekstissa ja nostan esiin tyyppilliset tavat, joilla ilmastomuutos kehystettiin ydinvoimalakeskustelussa.

Puhe ilmastomuutoksesta jakautui kolmeen kehykseen: poliittinen päätöksenteko, tekninen hallinta ja taloudellinen toiminta. Tällaisina näkökulmina ilmastomuutospuhe toistaa pitkälti ilmastotieteen asettamia lähtökohtia ja pyrkii löytämään keinoja ilmastomuutoksen ”ratkaisemiseen”.

Toinen kansainvälisesti tyyppillinen tapa puhua ydinvoiman lisärakentamisesta on viitata energiaturvallisuuteen. Suomalaisessa keskustelussa se voi tarkoittaa esimerkiksi omavaraisuutta ja toisaalta energiatuotannon vakautta, toimivuutta ja teknistä turvallisuutta. Näissä teemoissa katsotaan usein Venäjään päin. Venäjä on yksi ydinvoiman suurista maista, lisäksi Venäjältä tuodaan Suomeen sähköä. Myös öljyn ja maakaasun kaupassa Venäjä on suuri tekijä. Ei siis ole yllätys, että suomalaisessa julkisessa keskustelussa Venäjä on erittäin käytetty argumentti.

Ja kolmannen osatutkimuksen tulokset? Venäjä jäi julkisessa keskustelussa taustalle lähes koko tarkastelujakson ajaksi. Tällöin Venäjää koskevia käsityksiä esitettiin melko huolettomasti, rivien välistä, ja maininnat koskivat lähinnä energiariippuvuutta ja Tšernobyliä. Lopussa kelkka sitten kääntyi ja Rosatom tuli mukaan, jolloin Venäjää koskeva puhe runsastui. Osa puheesta kääntyi korostamaan venäläisten vankkaa kokemusta ydintekniikan alalla. Osin puntaroitiin Venäjän kulttuurista ja poliittista erilaisuutta negatiivissävyyisten teemojen kautta.

Suomalainen viranomaisvalvonta näyttäytyi aina positiivisena samastumisen kohteena.

Tällaisten tutkimustulosten ja edellä kuvattujen teoreettisten näkökulmien avulla voidaan arvioida, millaista oli julkinen keskustelu Fennovoiman ydinvoimalasta vuosien 2007 ja 2013 välisenä aikana.

YTL Pertti Vehkalahden väitöskirja *Pohjoisen ydinmylly: Julkinen keskustelu Fennovoiman ydinvoimalasta 2007-2013* tarkastettiin Tampereen yliopistossa 11.11.2017. Vastaväittäjä oli VTT, dosentti Tuomas Ylä-Anttila Helsingin yliopistosta.

Väitöskirja on julkaistu sähköisenä sarjassa *Acta Electronica Universitatis Tamperensis*; 1819, Tampere University Press 2017, <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-03-0541-3>